

Urszula Szućcik

Edukacja plastyczna : rozważania o wychowaniu ku sztuce

Wartości w muzyce 4, 398-405

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Urszula Szuścik

Uniwersytet Śląski
Katowice

Edukacja plastyczna – rozważania o wychowaniu ku sztuce

Człowiek żyje w świecie wartości i sam je tworzy. Zachowuje i kultywuje świat wyznawanych ideałów, tradycji, kultury, sztuki oraz wypracowuje nowe ich rozumienie. Przemiany te zachodzą w wyniku spontanicznego rozwoju nauki, sztuki i procesów ciągłego odkrywania ich nowych technologii. To one nieustannie rozwijają i zmieniają myślenie człowieka o świecie sztuki, każą poszukiwać dotąd nieznanymi rozwiązań i źródeł inspiracji. Ogarniają swym zasięgiem wszystkie aspekty życia codziennego człowieka, są obecne na każdym poziomie jego rozwoju. Dzięki tym wartościom lepiej rozumiemy ich udział w edukacji artystycznej dziecka. Na ich bazie tworzone są podstawy filozofii edukacji, programy i nowe koncepcje nauczania sztuki.

Człowiek nadaje wartościom różnorodne formy, które są ukonstytuowaniem jego myśli. Dzieje się to za sprawą cechy właściwej tylko człowiekowi, a mianowicie dzięki jego sile twórczej świadomości. Natura ludzka polega na nieustannym wysiłku przekraczania granic tkwiących w człowieku i wyrastania ponad nie. Człowiek w swoim rozwoju osobniczym poznaje świat najpierw zmysłami, tworząc swoistą mapę barw, kształtów, dźwięków itp., na podstawie których formułuje obrazy umysłowe przedmiotów o coraz bardziej złożonych strukturach i wzajemnych ich korelacjach. Jest to jednocześnie przejście od świata sensualnych doznań estetycznych do świata układów artystycznych tych wartości w ukonkretnionych dziełach sztuki w rozwoju człowieka¹. Na to, czy w toku rozwoju doświadczeń estetycznych człowieka nastąpi przejście od poznania zmysłowego do rozumiejącej percepcji dzieł sztuki znacząco wpływa edukacja estetyczna. Przez edukację estetyczną młody odbiorca przyjmuje war-

---

¹ R. Ingarden: *Przeżycie — dzieło — wartość*. Kraków 1966.

tości piękna pozaartystycznego i artystycznego. W procesie edukacji estetycznej szczególnie istotne miejsce w rozwoju twórczym ucznia zajmuje praktyczna umiejętność integracji języków artystycznych².

Poznanie wartości piękna przez dziecko odbywa się najpierw w rodzinie, potem w przedszkolu, szkole, w środowisku przyrodniczo-geograficzno-kulturowym, gdzie ono wzrasta. W wyniku edukacji, czyli planowania celowych spotkań dziecka z wartościami, które określamy pięknymi, sprowadza się to do ich klasyfikowania, głębszego poznania, rozszerzenia kręgu tych wartości przez kontakt ze sztuką, jej wytworami poza kręgiem rodzimym dziecka. Staramy się poszerzać jego horyzonty poznawcze. W obrębie plastyki jest to porządkowanie wiedzy percepcyjnej dotyczącej barwy, linii, bryły, faktury, kompozycji, doświadczeń ekspresyjno-manualnych, rozwoju pojęć i dostrzegania tych wartości w ukonkretnionych dziełach sztuki. Rozwija to w uczniach umiejętność dokonywania wglądu estetycznego. Rozbudza ich potrzeby estetyczne, a przez to kształci postawy estetyczne oraz wiedzę o sztuce w szerokim tego słowa znaczeniu. To z kolei rozwija w nich umiejętność werbalnej interpretacji wartości piękna i przeżyć z nimi związanych. Kształcenie to winno mieć charakter humanistyczny — humanizujący takie wartości, jak: piękno, dobro i miłość we współczesnym świecie. Brak tych wartości w życiu, brak harmonii między nimi prowadzi często do sytuacji patologicznych, destrukcyjnie oddziałujących na dziecko i dorastającą młodzież.

Plastyka czy wychowanie plastyczne, inaczej wychowanie w sztuce — w wartościach sztuki to kształtowanie człowieka czulego na wszelkie przejawy piękna artystycznego i pozartystycznego, w tym również dostrzeganie wartości piękna w różnorodnej aktywności człowieka, np.: tańcu, zabawie, w grach. Na poziomie wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego kształcimy ogólną wrażliwość — sprawność w odbiorze wartości estetycznych w świecie i w zakresie języka różnych języków artystycznych: plastyki, muzyki, ruchu, języka, teatru. W klasach starszych szkoły podstawowej i średniej kształcimy świadomość uczniów w ramach powstania i rozwoju cywilizacji ludzkości. Prezentowane są różne jej kultury, style, znaki, jakimi je rozpoznajemy, identyfikujemy i klasyfikujemy semantycznie oraz aksjologicznie. Można powiedzieć, że uczymy, pokazując pluralizm kulturowy w rozwoju człowieka. Tym samym kształcimy tolerancję u młodych ludzi i świadomość ważności tradycji wielopokoleniowej w rozwoju ludzkości. Problem edukacji kulturalnej na zajęciach plastycznych jest ważnym zagadnieniem dotyczącym między innymi rozwoju poczucia tożsamości kulturalnej oraz regionalnej w życiu człowieka i społeczności lokalnej. Wiąże się to z podstawowym założeniem wychowania estetycznego o roli sztuki w rozwoju społecznym i ogólnokulturowym danego narodu.

---

² U. S z u ś c i k: *Nauczyciel wobec wartości*. W: *Edukacja aksjologiczna*. T. 4: *Wybrane problemy przekazu wartości*. Red. K. O l b r y c h t. Katowice 1999, s. 41—45.

Zajęcia plastyczne stwarzają okazję do poznania najnowszych osiągnięć sztuki oraz tradycji sztuki dawnej dla rozwoju cywilizacji.

Kultura współczesna, którą cechuje jednocześnie wielokulturowość i globalność ujęcia wydarzeń społecznych oraz artystycznych, stawia przed pedagogami nowe wymagania w działaniach wychowawczych. Pedagog winien uwzględnić potrzeby młodego człowieka, które kształtuje współczesna kultura, jej dynamizm i społeczne uwarunkowania. Wychowanie powinno przygotowywać młodych ludzi do rozwoju poprzez aktywny udział w tworzeniu współczesnego obrazu kultury zarówno lokalnej, narodowej jak i globalnej³. Aktualne jest nadal stwierdzenie Stefana Szumana, że niezauważanie wartości wychowawczej sztuki w życiu człowieka wytwarza jego niepełny obraz, który uznaje tylko „rzeczowe i trzeźwe poznanie rzeczywistości oraz rozwijanie praktyczne użytecznej działalności”⁴. Sztuka edukuje człowieka kulturowo i kształtuje jego psychikę. Należy tu wspomnieć o trzech istotnych zasadach edukacji estetycznej, które sformułował Stefan Szuman. Są to: udostępnianie, uprzystępnianie i upowszechnianie sztuki, mimo że we współczesnej edukacji estetycznej zostały zastąpione przez zglobalizowane nowoczesne technologie przekazu informacji i obrazu. I tak:

- „Udostępnianie sztuki polega na zadbaniu o to, by jej dzieła stały się [...] przedmiotem bezpośredniego oddziaływania na widzów i słuchaczy.
- [...] Uprzystępnianie dzieł sztuki to zespół czynności wychowawczych, za pomocą których wytwarzamy u kogoś zainteresowanie i zapotrzebowanie na sztukę, oraz zdolność właściwego jej spostrzegania, rozumienia i przeżywania. Uczymy, jak patrzeć na obrazy, jak słuchać muzyki itp. [...] na uprzystępnianiu własnego dojrzałego doświadczenia i sądu, komuś mniej w tych sprawach doświadczonemu.
- [...] Upowszechnianie sztuki polega na zbliżaniu jej szerokim masom społeczeństwa zarówno przez udostępnianie licznych najlepszych dzieł sztuki wielu odbiorcom, jak też przez uczynienie ich przystępnymi, co powinno w rezultacie rozwinąć umiłowanie sztuki, umiejętność radowania się nią, rozumienia jej oraz zapotrzebowania na nią u coraz szerszej rzeszy odbiorców”⁵.

W tej nowej rzeczywistości przypada szczególnie trudna rola nauczycielowi wychowawcy estetycznemu, jak go określił Stefan Szuman (1969). Wychowawca estetyczny zna się na sztuce, rozumie ją i uczy młodych ludzi dostrzegać jej wartość w życiu, jej rolę kulturotwórczą oraz wychowawczą⁶.

³ Zob. K. Olbrycht: *Pedagog jako animator społeczno-kulturalny*. W: *Wychowawca estetyczny. Kompetencje i kształcenie na poziomie wyższym*. Red. H. Danel-Bobrzyk, K. Olbrycht. Katowice 1990, s. 34.

⁴ S. Szuman: *O sztuce i wychowaniu estetycznym*. Warszawa 1969, s. 17.

⁵ Ibidem, s. 110, 113, 118—119.

⁶ S. Szuman: *O sztuce i wychowaniu estetycznym...*, s. 11.

W toku edukacji rozwój różnych form ekspresji twórczej ucznia oraz ich integracja rozwija i kształci jego przeżycia estetyczne. W wyniku planowej i systematycznej edukacji estetycznej przeżycie estetyczne się rozwija. Objawem tego jest u uczniów zainteresowanie i potrzeba obcowania z coraz bardziej złożonymi wartościami artystyczno-estetycznymi. Poziom rozwoju przeżycia estetycznego określa wrażliwość estetyczna. Wrażliwość estetyczna jest podstawowym warunkiem percepcji i przeżywania piękna, kształcenia kultury estetycznej, które prowadzą do zainteresowania sztuką⁷. Kulturę estetyczną Maria Gołaszewska określa nie jako kulturę wzorów, lecz inicjatyw i inwencji.

W wyniku poznania różnych języków sztuki i właściwych im środków artystycznych uczeń ma możliwość pełniejszego rozwoju przeżycia estetycznego. Jest to proces składający się z różnorodnych elementów i momentów poznawczych, twórczych i emocjonalnych⁸. Możliwość łączenia różnych języków artystycznych i form ekspresji w praktyce pedagogicznej stwarza nowe sytuacje do rozwoju przeżycia estetycznego i kultury estetycznej uczniów. „Uczenie się przez przeżywanie rozumieć będziemy jako uznanie prawomocnej obecności przeżyć emocjonalnych w procesie kształcenia, a teorię wielostronnego kształcenia jako między innymi koncepcję, której hasłem jest: uczenie się wielostronnie zaangażowanego podmiotu poznającego, który jest aktywny w procesie uczenia się tak intelektualnie, jak i emocjonalnie”⁹. Sztuka jest bardzo istotną wartością w toku kształcenia. Rozwija wrażliwość na wartości w rozumieniu bardzo szerokim, jak i wąskim. Adam Węgrzecki mówi o dojrzałości aksjologicznej, którą należy traktować jako sprawność w odnoszeniu się do wartości, do wyzwalania się z ograniczeń¹⁰. Przyjmując tę tezę na grunt pedagogiki artystycznej, można by przyjąć, że dojrzałość aksjologiczna pedagoga objawiałaby się między innymi umiejętnością organizacji twórczych sytuacji, tzn. rozwijających dziecko, ucznia w kontaktach z różnymi wartościami estetycznymi, w tym ze sztuką.

Proces twórczy jest zjawiskiem o nader skomplikowanym przebiegu, zawiera składniki irracjonalne, które nie dają się ująć w proste, jednoznaczne kategorie pojęciowe. **Proces twórczy kształtuje się odmiennie w zależności od osobowości podmiotu, w którym on się dokonuje.** Problem kreatywności jako siły rozwoju cywilizacji, nauki, sztuki i człowieka prezentuje Józefa Kozielskiego koncepcja transgresyjna człowieka¹¹. „Działania, które polegają na tym, że

⁷ M. Gołaszewska: *Kultura estetyczna*. Warszawa 1979, s. 21.

⁸ Por. A. Stępień: *Propedeutyka estetyki*. Warszawa 1975.

⁹ W. Zaczyński: *Uczenie się przez przeżywanie*. Warszawa 1990, s. 49.

¹⁰ A. Węgrzecki: *Wolność jako podstawa dojrzałości aksjologicznej*. W: *Edukacja aksjologiczna*. T. 1: *Wymiary — kierunki — uwarunkowania*. Red. K. Olbricht. Katowice 1994, s. 20.

¹¹ J. Kozielski: *Koncepcja transgresyjna człowieka*. Warszawa 1987; *Idem: Transgresja i kultura*. Warszawa 1997; *Idem: Człowiek wielowymiarowy*. Warszawa 1998.

człowiek świadomie przekracza dotychczasowe granice materialne, społeczne i symboliczne, będą nazywał transgresyjnymi lub w skrócie transgresją. Aktywność transgresyjna, te czyny — wyczyny, pozwalają przekształcać rzeczywistość¹². Zwraca również uwagę na to, że czynności te mogą być źródłem rozwoju lub regresu.

W trakcie rozwoju dziecko kształci swoje potrzeby, w tym potrzeby estetyczne, czyli chęć obcowania i przeżywania doznań przyjemnych, fascynujących. Etapy rozwoju dziecka są wspierane edukacją estetyczną w jego środowisku społecznym. Poziom społecznej edukacji estetycznej kształtuje potrzeby estetyczne dziecka, warunkuje jego wrażliwość estetyczną, postawy estetyczne, a z czasem kulturę estetyczną. Kultura estetyczna jest przejawem zachowań człowieka na wszelkiego rodzaju wartości estetyczne w świecie, jak i w sztuce, jest obrazem ogólnej kultury człowieka. Przeżycia estetyczne nadbudowują się nad ogólnymi przeżyciami człowieka. W procesie dorastania dziecko żyje i jest skąpane w świecie różnorodnych wartości estetycznych. Są to jakości zawarte w dziełach kultury materialnej, techniki i nauki. Herbert Read pisał¹³, że zmiana warunków materialnych powoduje zmianę emocjonalnych reakcji człowieka, wśród nich jego reakcje estetyczne. Dawne formy nie zaspokajają już nowych odczuć — muszą ulec modyfikacji albo odpowiadać pewnej wewnętrznej konieczności, woli formowania, która jest emocjonalną reakcją na życie jako całość — sumą wszystkich wzajemnie na siebie oddziałujących warunków obiektywnych. Sztuka jest próbą tworzenia form, które cieszą, które się podobają. Sztuka dostarcza różnorodnych wartości piękna. Wymyka się ono precyzyjnym definicjom. Przeżycie estetyczne wymyka się werbalizacji.

Epoka współczesna szczególnie podkreśla wzrost roli sztuki w życiu człowieka. W edukacji realizują to założenie: wychowanie estetyczne, wychowanie artystyczne i wychowanie przez sztukę. Wychowanie estetyczne to tyle co kształcenie estetycznej wrażliwości¹⁴, estetycznej kultury w sensie postawy, stosunku człowieka do sztuki czy do tego, co estetyczne. **Powszechna edukacja estetyczna** powinna zaspokajać poznawcze i emocjonalno-wyobrażeniowe dążenia człowieka, a także zapewnić prawidłowe kształtowanie sfer jego osobowości. Wychowanie artystyczne to zespół działań wychowawczych pobudzających samodzielną twórczość dziecka. Wychowanie przez sztukę jest to koncepcja wychowania integralnego, określającego ogólniejszą koncepcję wychowawczą, której idea została określona przez H. Reada w *Wychowaniu przez sztukę*¹⁵. Idea

¹² I d e m: *Transgresja i kultura...*, s. 43.

¹³ H. R e a d: *O pochodzeniu formy w sztuce*. Przeł. E. Ż y c i ń s k a, przedmowa A. O s e - k a. Warszawa 1973.

¹⁴ Przez wrażliwość estetyczną rozumiem umiejętność odbioru i różnicowania piękna w miarę rozwoju oraz kształcenia zmysłów oraz wiedzy człowieka.

¹⁵ H. R e a d: *Wychowanie przez sztukę*. Przeł. A. T r o j a n o w s k a - K a c z m a r s k a, wstęp I. W o j n a r. Wrocław—Warszawa 1976.

wychowania przez sztukę H. Reada była i jest nadal manifestem w obronie człowieka zagrożonego przez procesy alienacyjne w cywilizacji współczesnej, którą cechują technokratyzm i konsumpcjonizm. Człowiek współczesny został przez Herberta Reada porównany do okaleczonego ptaka, którego lot nie może się odbywać harmonijnie, ponieważ ma on podcięte skrzydło wyobraźni i uczuć, a skrzydło intelektu dominuje i nie spełnia właściwie swojego zadania. Aktualnie problem ten się nasilił, na co miały wpływ również przemiany w sztuce, rozwój kultury masowej, pop artu i technologii.

Można sobie w tym miejscu zadać pytanie: jaka jest rzeczywistość, w której dziecko żyje? Jest chaotyczna i prezentująca szeroki kontekst kulturowy z różnych obszarów świata. Doprowadza to do szeroko propagowanej dziś edukacji wielokulturowej opartej na dialogu kultur i pluralizmie wartości. Wychowanie wielokulturowe to kształcenie przez sztukę, dokonujące się przez poznanie kulturowych różnicowań współczesnego świata. Kształcenie przez to postaw otwartości, tożsamości kulturowej i jej odrębności na tle innych kultur, tolerancji oraz dialogu. W związku z tym nauczycielom powinno się zaoferować wielość koncepcji programowych w edukacji przez sztukę, wskazując jednocześnie bardzo wyraźnie na cele oraz konsekwencje rozwojowe i poznawcze wynikające z ich realizacji dla uczniów. **Celem działań pedagogicznych winno być wytworzenie wewnętrznej potrzeby dziecka do kreatywności, zaktywizowanie jego wiedzy w doświadczeniu twórczym.** Należy dostrzec artystyczny pierwiastek w nauczaniu.

Dopóki istnieje człowiek, dopóty powstaje sztuka. Dzieła sztuki są wyrazem przeżyć, wiedzy i wartości czasów współczesnych jej powstawaniu. Język sztuki, szczególnie sztuk wizualnych, muzyki i baletu jest uniwersalnym komunikatem dla ludzi z różnych stron świata. W przypadku literatury, dramatu, gdzie pojawia się słowo, wymagana jest od odbiorcy znajomość języka, co wiąże się z rozumieniem jego kontekstu znaczeniowego i umiejętnością komunikowania się w tym języku. Sztuka jest fundamentem wspólnoty europejskiej i w edukacji jest wartością nieocenioną. Szkoła ma szansę tworzenia sytuacji edukacyjnych związanych z odbiorem sztuki i rozwojem twórczości uczniów. Dydaktyka sztuki stwarza szansę poznania i obcowania z dziełami różnych kultur świata. Daje to okazję do zwrócenia uwagi na wspólne cechy formalne w obrębie dzieł i różnice treściowe oraz stylistyczne, które są uwarunkowane kulturowo.

Problem wartości estetycznych w kształceniu dzieci i młodzieży mieści się w ramach edukacji aksjologicznej. Jest to świat wartości, który tworzy tylko człowiek i sam siebie tym określa i przedstawia. Prezentuje swoje potrzeby, dążenia i marzenia. Są to wartości, o których należy pamiętać w toku edukacji. Na granicy spotkania się świata dziecka i jego ekspresji ze światem sztuki powstaje nowa wartość, która pozwala mu na nowo spojrzeć na samego siebie i stymulować swój rozwój. Ekspresja twórcza uczy wczuwania i wsłuchiwania

się w sobie i w innych, a nauczyciel powinien osiąść i rozwijać w sobie umiejętność wyczuwania poziomu rozwoju i potrzeb swoich uczniów. W procesie edukacji dziecko styka się i przejawia z czasem zaobserwowane wzorce zachowań, postaw, działania, komunikowania się i przekazu swoich komunikatów. Zmienia się to w toku edukacji na poszczególnych etapach rozwoju. Umiejętność twórczego radzenia sobie w rozwiązywaniu problemów będzie w przyszłości przenosił na wszelkiego rodzaju działania i sfery swojego życia.

Jeżeli zaniechamy rozwoju ekspresji twórczej dziecka przez plastykę, muzykę, ruch, to tym samym nie rozwijamy jego wyobraźni, uczuć. **Nauczanie zintegrowane jest nauczaniem do twórczości, które powinno uczyć tworzenia w szerokim tego słowa znaczeniu.** Dominuje powielanie przedmiotów. Powinniśmy bardziej zaufać dzieciom i ich intuicji twórczej. Mniej nakazywać, a jedynie stwarzać sytuacje problemowe z szeroką gamą bodźców i środków, które dziecko samodzielnie dobiera i sprawdza, tworząc nowe jakości i wiedzę. Dzieci uczą się tego, czego doświadczają. „Określenie sztuka-fakt ludzki nie jest przypadkowe. Nawiązuje do bardzo dawnych tradycji myślenia o człowieku jako twórcy wartości, które nieustannie wzbogacane, stanowią wciąż żywe źródło wzbogacania człowieka. Kontinuum współzależności: człowiek — wartości sztuki stanowi podstawowe uzasadnienie idei wychowania przez sztukę, wychowania estetycznego w szerokim rozumieniu. Człowiek bowiem tworzy sztukę, sztuka wszakże wyraża i współtworzy człowieka. Człowiek snuje refleksje na temat swojej sztuki, a one z kolei pogłębiają jego wiedzę nie tylko przecież o tym, co stworzył, ale i o tym, jak rósł i dojrzewał w tym procesie sam twórca. Człowiek wreszcie wzbogaca, także i dzięki swojej sztuce, wizje i sposoby życia, kształtuje własne człowieczeństwo”¹⁶.

¹⁶ I. Wojnar: *Świat człowieka świat sztuki*. Warszawa 1996, s. 45.

Urszula Szuścik

Plastic education — considerations on educating in art direction

Summary

The author shows aesthetic values from the perspective of general upbringing and educational assumption. She pays attention to a cultural aspect of the aesthetic education. The aesthetic values shape and change depending on the quality of their reception, which is influenced by the level of an individual development, the conditions of its life and aesthetic awareness in an educational system. The principles of aesthetic education formulated by Stefan Szuman, i.e. availability, popularization and accessibility of art that were important in the social aesthetic education were referred to. Currently, in the era of the globalization of values, including aesthetic values, a special role is ascribed to the teacher who teaches how to judge social and artistic phenomena of

young people. The teacher should be characterized by an axiological maturity, which allows for shaping critical, independent, reflective and creative attitudes in students. Educating towards art changes its shape because the system of values changes, but the main idea of the aesthetic education and education in art direction, the aim of which is developing an integrated person of the learner sensitive to the problems of the world, people and their artistic products should still be remembered about.

Urszula Szuścik

L'éducation plastique — réflexions sur l'éducation vers l'art

R é s u m é

L'auteur présente les valeurs esthétiques dans la perspective des hypothèses pédagogiques et éducatives générales. Elle attire l'attention sur l'aspect culturel de l'éducation esthétique. Les valeurs esthétiques se forment et se transforment dépendamment de la qualité de leur réception, ce qui est influencé par le niveau de développement de l'individu, ses conditions de vie et sa conscience esthétique dans le système éducatif. L'auteur évoque les règles de l'éducation esthétique, formulées par Stefan Szuman : distribution, popularisation, diffusion de l'art, qui ont été importantes dans l'éducation esthétique sociale. Actuellement, à l'époque de la globalisation des valeurs, y compris des valeurs esthétiques, c'est l'enseignant qui joue le rôle essentiel en éduquant les jeunes dans la relativisation des phénomènes sociaux et artistiques. L'enseignant devrait se caractériser par la maturité axiologique qui lui permet de former des attitudes critiques, indépendantes, réflexives et créatives chez ses élèves. L'éducation vers l'art se transforme car le système des valeurs change, mais il faut toujours garder en mémoire l'idée cruciale de l'éducation esthétique et l'éducation vers l'art, dont le but est la formation de la personne intégrée, sensible aux problèmes du monde et des autres ainsi qu'à leurs créations artistiques.